

pomembnejše gradivo v domačih in tujih arhivih

Spominsko gradivo in spominska literatura kot zgodovinski viri

Bogdan Lekić

V zadnjih letih opazamo, da izhaja čedalje več del spominske narave. Tudi razne revije ter dnevni in drugi časniki so preplavljeni s tovrstnimi prispevki. To seveda ni naključje. Lahko rečemo, da so za širjenje tovrstne literature trije temeljni razlogi.

Človek je že od nekdaj čutil duhovno potrebo, da bi v pisni ali drugi umetniški obliki zapustil prihodnjim rodovom sledove svojih pogledov in doživljanja zgodovinskih dogodkov in dogajanja v družbi, v kateri je živel in deloval. Motivi za to so lahko različni - od tistih, da so nekateri želeli pojasniti okoliščine in dejstva, ki jih ni mogoče povsem razpoznati iz arhivskih in drugih zgodovinskih virov, pa vse do poskusov zgodovinskega presojanja in ocenjevanja preteklosti.

Eden od razlogov je tudi večja demokratizacija v založniški politiki, to pa je seveda posledica demokratizacije tudi na drugih področjih družbenega življenja, ki je spodbudilo tudi tovrstno literaturo. Ni dvoma: večja svoboda javnega razlaganja osebnih pogledov na dogodke in dogajanja v preteklosti je pripomogla tudi k čedalje večjemu številu piscev spominskih del. To so osebe, ki so bile udeleženci ali pa akterji v političnem, gospodarskem, kulturnem in vojaškem življenju, delovanju in ustvarjanju družbeno razvojne politike. Tudi ukinitve embarga tako imenovanih prepovedanih tem je spodbudilo veliko osebosti, da so se odločile za pisanje spominov.

In nazadnje, spominska literatura je po svoji naravi v bistvu subjektivni pogled na preteklost, njevo presojanje. Doživljanje in kakršno koli presojanje preteklosti pa je nujno povezano z osebami, ki so ustvarjale politiko, dogajanja in dogodke in se vsega tega udeleževale. Zato je razumljivo, da vsaki spomini, ki se pojavijo, posebno tisti, ki hočejo zgodovinsko presojeti preteklost, izzovejo različne odzive. Tako postanejo ti motivi za nastanek novih spominov, ti pa potrjujejo in dopolnjujejo mnenja in dejstva v že objavljenih spominih, ali pa jim nasprotujejo. Krog piscev spominov je tako čedalje večji.

S širjenjem tovrstne zgodovinske literature se bogatijo viri spoznanja. Čim več je zgodovinske literature, tem več je možnosti, da zgodovinarji, seveda ob uporabi znanstvene metode ugotavljanja zgodovinske resnice, čimbolj objektivno razlagajo preteklost. Ne glede na subjektivnost, ki je značilna za tovrstno literaturo, so spomini vendarle pomem-

ben zgodovinski vir, posebno kadar za nekatere dogodke in dogajanja primanjkuje izvernih dokumentov iz kakršnih koli objektivnih in subjektivnih razlogov.

Za razliko od spominov pa je spominsko gradivo ali spomini posameznikov ali skupin nastalo na pobudo strokovnih ustanov, ki zbirajo in obdelujejo zgodovinske vire, predvsem arhivov in zgodovinskih inštitutov. Tudi za tovrstne spominske vire je značilen predvsem subjektivni pogled na posamezne dogodke in dogajanja. V primerjavi s spomini imajo to prednost, da nastajajo ob pomoči strokovnjakov, dajati pa morajo tiste podatke in informacije o dogodkih in dogajanjih v preteklosti, ki jih v ohranjenih dokumentih ni, ali pa pojasnjujejo in dopolnjujejo arhivske vire. Ti viri torej ne nastanejo predvsem zato, da bi bili objavljeni - zato tudi ni treba, da so literarno oblikovani - ampak naj bi predvsem kot dodatni zgodovinski viri obogatili spoznanja o preteklosti.

Nekatere značilnosti dokumentarnega gradiva

Nepopolnost dokumentarnega gradiva ter pomankljive informacije in podatki v dokumentih in drugih zgodovinskih virih so vzrok, za nastanek in uporabo spominskih virov pri preučevanju zgodovinske preteklosti. Tako je bilo že v starem veku in je še dandanes.

Na to, da dokumentarno gradivo ni popolno, vpliva več dejavnikov. Poudarili bomo samo najpomembnejše: stopnja razvitosti pisane medčloveške komunikacije in tehničnih sredstev, ki se pri tem uporabljajo; razvitost administracije in njen odnos do dokumentarnega gradiva, ki nastaja iz njenega dela; stopnja ohranjenosti dokumentarnega gradiva ali stopnja njenega uničenja (iz malomarnosti ali nepoznavanja njenega zgodovinskega pomena; razmere, v katerih je nastala in bila ohranjena pisana dokumentacija; nastanek in razvitost ustanov, specializiranih za varovanje arhivskega gradiva, nastanek in razvoj družbenopravne zakonodaje s področja varstva gradiva in drugi. Pri tem je treba poudariti, da so na stopnjo ohranjenosti gradiva pogosto vplivali tudi revolucije, vstaje, oborožitvena gibanja, vojne med državami, okupacije in druga večja družbena gibanja in dogajanja. Pri tem je bil namerno uničen tisti del gradiva, ki ni smel priti v roke sovražniku, gradivo pa je bilo uničeno tudi med bojem ali pa ga je odnesel so-

vražnik. Najtežje je s tistimi področji človeške dejavnosti, pri kateri dokumenti ne nastajajo ali pa jih nastaja zelo malo zaradi posebnih ilegalnih razmer dela in delovanja; tako je bilo na primer s KPJ v ilegalnem obdobju njenega delovanja v Kraljevini Jugoslaviji ali med ilegalnim gibanjem na neosvobojenem ozemlju Jugoslavije med drugo svetovno vojno.

Popolnost in objektivnost informacij in podatkov, ki jih vsebuje ohranjeno dokumentarno gradivo, je lahko odvisna od več med seboj povezanih družbenopolitičnih in subjektivnih dejavnikov.

Družbenopolitične dejavnike, ki vplivajo na vsebino dokumentov, lahko razdelimo v zunanje in notranje. Med zunanje spadajo: razdeljenost človeške družbe na različne družbene sisteme, raznoterost družbenopolitičnih ureditev držav; politično-idejni, gospodarski in drugi odnosi posameznih držav v določenih skupinah držav in zunaj njih; odnos med konzervativnimi in politično naprednimi družbenimi silami in gibanji; spori med državami, ki nastajajo zaradi političnih, idejnih, gospodarskih in drugih interesov; razdeljenost človeške družbe po verski pripadnosti in drugi.

Skupino notranjih družbenopolitičnih dejavnikov sestavljajo: razredni, nacionalni, politični, ideološki, socialni, verski in drugi. Med te bi lahko uvrstili tudi tiste dejavnike, ki povzročajo neusklajenost med družbeno veriliranimi normativi in upoštevanjem le-teh v družbenem življenju.

Na popolnost in objektivnost informacij in podatkov, ki jih vsebujejo dokumenti, vplivajo tudi subjektivni dejavniki. Ti so povezani z ustvarjalcem dokumenta ali z avtorjem. Koliko bodo dokumenti zrealizirali pravo podobo in popolnost družbenih dogajanj, dogodkov, akcij in dejavnosti, pa je precej odvisno od njihovih avtorjev. Med subjektivne dejavnike, ki vplivajo na popolnost in objektivnost informacij in podatkov v dokumentih, spadajo: kdo je avtor; komu piše; namen pisanja, v kakšnih zgodovinskih okoliščinah piše; ali je mogel prikazati stanje stvarno; ali je bil neposredno pri viru informacij ali pa jih je dobil od kake druge osebe; je informacije sestavljal sam ali na podlagi dobljenih podatkov, ali je pri izdelavi svoje informacije uporabil vse pomembne podatke, ali jih je preveril; koliko je bil sposoben zanemariti svoje razredno, nacionalno, politično, idejno in drugo prepričanje in predstaviti stvarnost realno - tako kot so dogodki v resnici potekali; kakšen je avtorjev odnos do informacije, skratka, koliko je avtorjev položaj povezan s pozitivnim ali negativnim izidom danih informacij itn. Tem dejavnikom je treba dodati še nekatere, ki so povezani z neposrednim ustvarjalcem dokumenta, kot so: šolska in strokovna izobrazba; kolikšna je splošna kultura; stopnja inteligence; moč opazovanja in sklepanja in drugi.

Prostor ne dopušta, da bi bolj poglobljeno in analizno preučili vse dejavnike, ki vplivajo na stopnjo ohranjenosti dokumentov in popolnost informacij in podatkov, ki jih ti vsebujejo. Zato smo se odločili, da bomo pomembnejše dejavnike samo našteali in ne bomo obravnavali vseh. Zdi se nam, da je tudi tako mogoče sklepati, kako pomembni so

spominski viri za popolnitev praznin v dokumentarnem gradivu in popolnejše ugotavljanje vzrokov, okoliščin, ozračja in posledic zgodovinskih dogodkov in dogajanj.

Zaradi že naštetih in drugih dejavnikov, ki vplivajo na celotnost vsebine dokumentarnega gradiva, ostajajo spominski viri poleg raznolikega in številnega dokumentarnega gradiva, ki se množično ustvarja v sodobnem svetu, vreden zgodovinski vir celo tam, kjer so arhivski fondi povsem ohranjeni.

Vrste in nastanek spominskih virov

Pod spominskimi zgodovinskimi viri pojmujeemo vse vrste spomske literature in spomskega gradiva.

Spomska literatura so vsa dela spomske narave (spomini, zapisi, dnevniki ipd.) ne glede na vrsto in to, ali so natisnjeni ali v rokopisu. Bistvene značilnosti spomske literature so, da nastaja na avtorjevo pobudo in z njegovim delom, da temelji vsebina na avtorjevih osebnih pogledih in presojah dogodkov in osebnosti in to, da je literarno izoblikovana.

Dela spomske narave datirajo še iz starega veka pred našo ero. Tako so iz antike znani spomini grškega filozofa Ksenofana Kirova anabaza in Sokratovi spomini, iz rimske dobe pa spomska dela De bello Gallico in De bello civili Gaja Julija Cezarja, itd.

Potreba po pisanju spomske literature se je ohranila vse do današnjih dni. Število avtorjev in tovrstnih del pa se je posebno povečalo v 19. in 20. stoletju.

Spominsko literaturo so najpogosteje pisali in jo pišejo tudi zdaj državniki, politiki, diplomati, vojskovodje, književniki in publicisti. Med znane svetovne pisce spominov spadajo na primer: Napoleon, Bismarck, Churchill, Žukov, De Gaulle; od revolucionarjev in politikov Herzen, Garibaldi, Benesh, Pelico, Metternich, Chateaubrian, Stendhal, Goldoni, Gozzi in drugi.

Med naše znane pisce spominov spadajo: Prot Matija Nenadović, Ibra Tkalev Ignjatović, Čiro Truhelka, Sava Tekelija, Baltazar Krčelić, Petar Jokić, Jovan Subotić, Sreten Popović; od sodobnih pa Svetozar - Tempo Vukmanović, Rodoljub Čolaković, Miroslav Krleža, Ivan Ribar in drugi.

Kadar govorimo o spominskih delih (literaturi), je treba razločevati tista, ki temeljijo na avtorjevih spominih, od onih, ki temeljijo poleg avtorjevih spominov tudi na dokumentarnih in drugih zgodovinskih virih. Prva hočejo biti literarno-zgodovinsko berivo, skoznje pa se izražajo spomini in razmišljanja o zgodovinskih dogodkih, pojavih in osebnostih. Druga, ki so nastala s kombinacijo avtorjevih spominov in zgodovinskih virov, pa naj bi bila zgodovinska dela. Za prva je značilno, da podajajo bralcu subjektivno sliko doživete stvarnosti, druga, ki se sklicujejo na zgodovinske vire, pa podajajo ali skušajo podati zgodovinsko razlago. Vrednost enih in drugih spominskih del kot zgodovinske literature ni sporna, pod pogojem, da se vrednotijo kritično.

Spominsko gradivo je druga vrsta spominskih vi-

rov, sestavljajo pa ga pisani ali tonsko posneti spomini posameznikov ali skupine ljudi, pričevanja o dogodkih, dogajanjih in osebnostih. Temeljne značilnosti tovrstnih spominskih virov so: da nastajajo iz potreb znanstvenoraziskovalnega dela, da s svojo vsebino dopolnjujejo dokumentarno gradivo ali pa ga - če tega primanjkuje - nadomestijo; da omogočajo pridobivanje informacij in podatkov, ki jih v drugih virih ni, da so brez literarnih in drugih pretenzij; in nazadnje - to gradivo se zbira organizirano, to delo pa opravljajo povzeto strokovne ustanove.

Spominsko gradivo ima v primerjavi s spominsko literaturo tele prednosti: za isti dogodek, dogajanje ali osebnost je mogoče zbrati več spominov različnih avtorjev; čim več je spominov na isto temo, tem večja je možnost za overitev zgodovinske resnice; ker je mogoče spomine zbirati od različnih udeležencev in prič dogajanja ne glede na poklic, družbenopolitični položaj, socialno, politično, idejno in drugo pripadnost in ne glede na stopnjo njihove intelektualne in literarne sposobnosti; ker z uporabo določene metodologije tistega, ki pripoveduje spomine, usmerjamo na tista vprašanja in tiste podatke, ki so zanimivi za zgodovinsko znanost; ker je vsebina spominov lahko tematske in splošne narave itn.

Spominska literatura datira še iz starega veka, spominsko gradivo pa je začelo nastajati precej kasneje. Tovrstno gradivo so začeli organizirano zbirati šele ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja. Med prvimi je bila Rusija, ki je zbirala spomine v zvezi s svojimi vojnami.

Pri nas so začeli zbirati spominsko gradivo v prvi polovici 19. stoletja na pobudo Društva srpske slovesnosti in v zvezi s pisanjem srbske zgodovine. Potreba po zbiranju spominskega gradiva se je povečala zlasti po revolucionarnih dogajanjih. Tako je bilo s Sovjetsko zvezo po oktobrski revoluciji. Pri nas v Jugoslaviji so začeli pospešeno zbirati spominsko gradivo po končani narodnoosvobodilni vojni, v drugih socialističnih deželah po drugi svetovni vojni, zbiranja pa so se lotili tudi v drugih deželah, tam, kjer so se uspešno končala osvobodilna gibanja in se narodnostno osvobodila izpod kolonializma.

Posebnosti spominskega gradiva in spominske literature

Spominsko gradivo ima svoja značilna zunanja znamenja in vsebino. Po teh znamenjih se razločuje od drugih zgodovinskih virov. Za raziskovalca je zelo pomembno, da jih pozna, ker mu pomagajo prepoznati avtorja in kritično ovrednotiti vsebino spomina.

Zunanja znamenja spominskega gradiva sestavljajo temeljni podatki o avtorju, spominu, osebi, ki se je pogovarjala s tistim, ki je obujal spomine, o času in kraju, kdaj je bil spomin podan (napisan), in podpis tistega, ki je spomin povedal (avtorizacija).

Biografski podatki avtorja spomina so nujni za boljše razumevanje informacije in podatkov, podanih v spominu. Med te podatke spadajo: leto roj-

stva; narodna, razredna, politična in idejna pripadnost, šolska in strokovna izobrazba, funkcije in dolžnosti iz časa, o katerem govori spomin, funkcije in dolžnosti iz časa, v katerem je bil spomin podan, in drugi. Prav tako pomembni so tudi podatki o osebi, ki je spraševala tistega, ki je pripovedoval spomine, pa tudi opomnik, na podlagi katerega je potekal pogovor, skratka, na podlagi katerega je opisan spomin. Po podatkih o osebi, ki je spraševala avtorja spomina, lahko raziskovalec sklepa o strokovni sposobnosti voditelja pogovora, za kakšne potrebe so bili spomini zbrani, in kdo je to organiziral. Pomemben je lahko tudi vprašalnik, na podlagi katerega je opravljen pogovor s tistim, ki podaja spomin. Po tem raziskovalec spozna, katera vprašanja so bila predmet pogovora, kaj je bilo v pogovoru izpuščeno in s čim bi bilo spomine (živih udeležencev) še mogoče dopolniti. Avtorizacija spominov (avtorjev podpis) je sicer formalno dejanje, ki pa je za ugotavljanje avtentičnosti spomina zelo pomembno.

Poudariti je treba, da smo govorili o zunanjih znamenjih spominskega gradiva, ki bi jih le-to moralo vsebovati na podlagi strokovne metodologije zbiranja spominov. Mnogi zbrani spomini pa - morda zato, ker ni bila uporabljena metodologija dela ali pa ker zbiralci niso bili strokovno podkovani, nimajo teh zunanjih znamenj, in celo takšni so med njimi, ki niso niti avtorizirani. Ni dvoma, da bodo takšni spomini zmeraj premalo zanesljiv zgodovinski vir - kar zadeva avtentičnost, in da bodo pri njihovih uporabnikih zbudili pomisleke in negotovost.

Kadar govorimo o zunanjih znamenjih spominske literature, moramo poudariti, da se le-ta ne razlikujejo od znamenj druge zgodovinske literature. Zato potrebuje uporabnik tovrstnih spominskih virov dodatne raziskave, če hoče dobiti nujne podatke o avtorju.

Vsebina ali notranje značilnosti spominskega gradiva in spominske literature se razlikujejo in so izrazitejše kot pri drugih zgodovinskih virih. To izvira iz posebnosti vsebine tovrstnih virov. Koliko se bodo te lastnosti pokazale v vsebini, je odvisno od avtorja.

Ni dvoma, da je v spominskem gradivu in spominski literaturi veliko subjektivnih avtorjevih pričevanj. V njih je povzeto izraženo avtorjev »jaz«. Pričevanja so toliko omejena, kolikor sta bila avtorjev pogled in spoznanje omejena v resničnih dogodkih in dogajanjih. Razredni, nacionalni, politični, idejni, socialni in drugi avtorjev odnos do dogodkov in dogajanj, katerih se spominja, je precej izrazitejši kot v drugih virih. Na vsebino in verodostojnost pričevanja precej vplivajo: čas, ki je potekel od dogodkov in pisanja avtorjevih spominov; v kakšnih okoliščinah so spomini podani in koliko je avtor star; spomin, moč opazovanja in izločanje bistvenega od nebistvenega; avtorjeve funkcije in dolžnosti tedaj, ko je opisoval spomin; avtorjeva pripravljenost, da premaga oportunistični odnos do dogodkov, dogajanj in osebnosti, o katerih govori; avtorjeva pripravljenost, da poda svoja pričevanja objektivno, ne glede na svoj položaj, mesto in vlogo, ki jo je imel v dogodkih in dogajanjih, o katerih

govori in presoja z določene časovne razdalje, in mnogi drugi dejavniki. Na vsebino spominskega gradiva lahko vpliva tudi metodologija dela osebe, ki sprašuje tistega, ki obuja spomin, pa tudi njegov subjektivni odnos do dogodkov, dogajanj in osebnosti, za katere se zbirajo spomini. Spraševalec lahko vpliva tudi s svojimi sugestivnimi vprašanji in komentarji.

Mnogim od teh subjektivnosti, ki jih vsebujejo posamezna pričevanja akterjev in udeležencev dogodkov in dogajanj, se je mogoče ogniti pri skupinskih spominih. Dobra stran takšnih spominov je, da se mnoge informacije in podatki verilirajo že med delom skupine tistih, ki obujajo spomine. Osebe, ki opisujejo spomine, lahko svoja pričevanja preverijo in popravijo, opominjajo druga drugo in spodbude bolj poglobljena in celostna pričevanja; da imajo priložnost premagati posameznikov-avtorjev jaz; da se lažje in boljše premaga oportunistem do dogodkov, dogajanj, osebnosti idr.

Pomen spominskega gradiva in spominske literature za preučevanje zgodovinske preteklosti

Pomen spominskega gradiva in spominske literature kot zgodovinskega vira ni sporen, kljub njunim subjektivnim značilnostim. Spominsko gradivo in spominska literatura se uporabljata predvsem: prvič, da tedaj, če primanjkuje dokumentarnega gradiva in drugih pisnih virov, popolnoma praznine v virih; drugič, kot dopolnilni vir spoznanj k dokumentarnemu gradivu in drugim zgodovinskim virom, in tretjič, da spodbudita preverjanje podatkov v drugih zgodovinskih virih.

V prvem primeru, ko sta spominsko gradivo in spominska literatura edini pisani vir, postaja to prvorazredni zgodovinski vir. To se dogaja posebno tedaj, kadar drugi pisani zgodovinski viri niso ustvarjeni. Tovrstni viri postanejo posebno zgodovinsko pomembni pri preučevanju ilegalnih gibanj in sploh družbene ilegalne dejavnosti, ki zaradi posebnih razmer, v katerih delujejo, puščajo za seboj malo dokumentov ali pa je treba le iz istih razlogov celo uničiti.

V drugem primeru sta spominsko gradivo in spominska literatura pomemben dopolnilni vir spoznanja k dokumentarnemu gradivu in drugim pisanim zgodovinskim virom. Tako je zaradi tega, ker dokumentarno gradivo in drugi pisani viri ne dajejo zmeraj dovolj informacij in podatkov, nujnih za celostno podobo zgodovinskih dogodkov, dogajanj in osebnosti, zaradi objektivnih in subjektivnih dejavnikov, ki se zrealizirajo v vsebini teh virov. Spominsko gradivo in spominska literatura pa sta pomembna tudi zato, ker nam pogosto edina lahko dasta informacije o okoliščinah, razmerah in ozračju, v katerem so potekali mnogi dogodki - to pa je zelo pomembno za zgodovinska spoznanja in sklepanja. To se nanaša zlasti na diplomatske in druge dejavnosti, posebno na tiste, ki potekajo »za zaprtimi vrati« in za katerimi ne ostane nikakršne pisane sledi.

Spominsko gradivo in spominska literatura sta pomembna tudi kot zgodovinski vir, ki s svojo vsebino lahko spodbudi raziskovalca, da preveri in ve-

rilicira premalo zanesljiva dejstva in podatke v drugih zgodovinskih virih, s tem pa razširi krog uporabe virov.

Izkušnje v svetu in pri nas kažejo, da brez zgodovinskih virov ni mogoče zgodovinsko spoznati številnih zgodovinskih dogodkov in dogajanj, celo tistih ne, ki so zgodovinske narave. To velja tudi za revolucionarna dogajanja in ilegalna družbena gibanja. Na pomen spominskih virov, posebno spominskega gradiva (spominov) je svoje čase opozarjal Lenin in ga tudi sam zbiral. To nam potrjuje tudi njegova zapuščina, v kateri so našli veliko spominov udeležencev oktobrske revolucije.

Kritična analiza spominskega gradiva in spominske literature

V raziskovalnem delovnem procesu je kritična analiza zgodovinskih virov ena najpomembnejših in najzahtevnejših raziskovalnih nalog. Od tega, kako uspešno je ta opravljena, je odvisno, koliko bo zgodovinska razlaga preteklosti objektivni odsev resničnosti. Kritična analiza postane pomembnejša pri zgodovinskem vrednotenju spominskega gradiva in spominske literature, in sicer zato, ker so to posebni zgodovinski viri, ki vsebujejo v informacijah in podatkih, ki navajajo največ subjektivizma.

Kritično analizo spominskega gradiva in spominske literature sestavlja zunanja ali erudicijska in notranja (vsebinska) ali hermenevtična kritična analiza, vendar je za spominsko literaturo treba opraviti dodatne raziskave, ki se nanašajo na podatke o piscih. Namen ene in druge kritične analize pa je ugotoviti avtentičnost in objektivnost vsebine spominskih virov.

Pri zunanji kritični analizi spominskega gradiva je nujno preučiti zunanje značilnosti spominov in pri tem nameniti pozornost njihovi posebnosti, ki izvira iz posebnih značilnosti tovrstnih zgodovinskih virov.

Zunanja kritična analiza spominskega gradiva je pomembna ne samo zaradi ugotavljanja avtentičnosti spominov kot zgodovinskega vira, temveč tudi za boljše razumevanje in kritično vrednotenje njihove vsebine. Zaradi posebnih značilnosti spominskega gradiva kot zgodovinskega vira pa tudi pri zunanjih značilnostih spominov in njihovi vsebini ne smemo strogo ločevati zunanje kritične analize od vsebinske, ampak ju je treba največkrat narediti vzporedno.

Notranja ali vsebinska kritična analiza spominskega gradiva in spominske literature je višja in najzahtevnejša stopnja kritične analize. Vsebinska kritična analiza je posebno pomembna pri spominskem gradivu in spominski literaturi in je precej zahtevnejša kot pri drugih pisanih zgodovinskih virih. Z notranjo kritično analizo je treba ugotoviti, koliko so informacije in podatki, podani v spominskih virih, objektivni odsev stvarnosti, skratka, koliko so obremenjeni s subjektivnimi dejavniki, ki so značilni za tovrstne zgodovinske vire.

Pri vsebinski kritični analizi spominskega gradiva in spominske literature je nujno, da se raziskovalec opira na podatke, podane v sklopu zunanjih značilnosti spominov. Koliko je to nujno, ponazar-

jajo nekateri zgledi, ki kažejo njuno neposredno povezanost z vsebinsko kritično analizo spominskega gradiva in spominske literature. Tako so na primer podatki o funkcijah, dolžnostih in družbenem položaju avtorja spominov med dogodkom in dogajanjem, o katerem govori avtor, za raziskovalca zelo pomembni, ker se na podlagi teh lahko presoja, koliko so avtorjevi spomini tehtni, pa tudi koliko je avtor zmogel - s kolikšno širino in poznavanjem - objektivno prikazati dogodke in dogajanje. Prav tako pomembno je, da poznamo avtorjeve funkcije, dolžnosti in družbeni položaj tedaj, ko navaja spomine. Tudi avtorjevo zadovoljstvo ali nezadovoljstvo s svojim družbenim položajem lahko vpliva na vsebino njegovih pričevanj. Pomemben dejavnik, ki vpliva na spomin in opazovanja, je avtorjeva starost tedaj, ko podaja pričevanja - to pa se kaže ne samo v obsegu, temveč tudi v kakovosti vsebine spomina.

Te in druge zunanje značilnosti spominskih virov, posebno tiste, ki se nanašajo na avtorjeve biografske podatke, moramo zmeraj upoštevati pri vsebinski kritični analizi, saj so dobra opora za ugotavljanje stopnje objektivnosti informacij in podatkov, podanih v vsebinskih virih.

Raziskovalec mora z vsebinsko kritično analizo ugotoviti subjektivne dejavnike in stopnjo njihovega delovanja na vsebino avtorjevega pričevanja. Zato mora nujno poznati vsebinske lastnosti spominskih virov. Na podlagi identifikacije subjektivnih dejavnikov (o teh smo govorili ob vsebinskih posebnostih spominskih virov in analize vsebine besedila) poteka zgodovinsko vrednotenje informacij in podatkov, ki jih vsebujejo spomini. Posebno pozornost je treba nameniti razrednemu, nacionalnemu, idejnemu, političnemu socialnemu in drugemu odnosu avtorja spominov do dogodkov in dogajanj, ki jih opisuje. Prav tako pomembno je, da poznamo avtorjevo mesto in stopnjo mogočega vpliva na potek dogodkov in dogajanj, o katerih pripoveduje, in v zvezi s tem njegovo pripravljenost, da stvarno in objektivno podaja informacije in podatke.

Kadar je kritično-vsebinsko vrednotenje spominskih virov dopolnilni vir spoznanja, je najboljši, da ga opravimo s primerjavo in s preverjanjem drugih pisanih virov. To je pomemben način za ugotavljanje zgodovinske resnice. Zato je nujno, kadar je le mogoče, vsebino spominov preverjati z vsebino čim večjega števila dokumentov različnih provenienc, da bi prepoznali zgodovinsko resnico. Drugi način preverjanja in ugotavljanja zgodovinske resnice je primerjanje spominov več avtorjev, ki govorijo o istih dogodkih in dogajanjih, če je potrebno tudi z dodatnim anketiranjem udeležencev.

Preverjanje in ugotavljanje objektivnosti vsebine spominov tedaj, ko so le-ti dopolnilni vir spoznanj, je precej lažje in bolj stvarno kot spominov, ki so edini zgodovinski vir. Zato je pot verifikiranja zgodovinske resnice tedaj, kadar so spomini edini zgodovinski vir spoznanj, tudi težja in bolj omejena. Edina možnost za preverjanje in ugotavljanje objektivnosti vsebine je torej ta, da primerjamo vsebine spominov več avtorjev in jih preverjamo šele po dopolnilnem anketiranju udeležencev do-

godkov in dogajanj. Prav zato je vsebinska kritična analiza v tem primeru precej bolj zahtevna in dogovorna.

VIRI IN LITERATURA

VIRI:

- Zbirka memoarske gradje Arhiva CKSKJ. -
- Zbirka memoarske gradje o radničkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu Arhiva Srbije. -
- Zbirke memoarske gradje o I svetskom ratu 1914-1918. i o radničkom pokretu i NOP Istorijskog arhiva Beograda. -
- Zbirka memoarske gradje o organizaciji ustanka 1914 i razvoju NOR-a po pojedinim područjima Jugoslavije 1941-1945. Arhivu Vojnoistorijskog instituta. -

LITERATURA:

- M. N. Černomorskij**, Memoari kak istoričeskij istočnik, Moskva 1959. Rabota s memoarimi pri izučennii istorii KPSS, Moskva 1961. -
- L. M. Derevlina**, O terminie »Memuari« i klasifikacija memuarinih istočnikov (istoriografija vaprosi), »Vaprosi arhivovedenija«, 1963, 1.4. -
- N. A. Kurnosov**, Prijomi unutrennej kritiki memuarov (Vaspopinania učastnikov partizanskogo dviženija v period Velikoj Očestvenoj vojni kak istoričeskij istočnik) Sb. »Istočnikovedennije, Teoretič. i metod. problemi«, m, 1969. -
- V. S. Golubeov**, K vaprosy o naučnih principa preizdanija Memuarnoj literaturi, Istočnikovedenie istorii sovjetskogo opščestva, Vypusk 2, Moskva 1968. -
- V. S. Golubeov**, Memuari kak istočnik po istorii sovjetskogo opščestva, Moskva 1970. -
- T. Krnjević i M. Čanković**, Memoarska gradnja kao istorijski izvor i o problemu njenog prikupljanja i arhivističkog sredjivanja i obrade, Prilozi, Sarajevo 2/1966. -
- S. Filipović**, Značaj memoarske gradnje za pisanje zavijačne istorije, AP, 1-2/1967. -
- Z. Lakić**, Memoari i ratni dnevnici Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23 i 24. decembar 1968. -
- R. Palić**, Memoarska gradnja NOR-a i revolucije u literaturi. Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23. i 24. decembra 1968. -
- V. Djurović**, o memoarskoj literaturi - Književni radovi i antropološki problemi. Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23. i 24. decembra 1968. -
- E. Hasanagić**, Memoari i hronike iz narodnooslobodilačke borbe kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 1. 1966. -
- M. Mikuž**, Problematika izvora za istoriju narodne revolucije, Arhivist, br. 1, 1954. -
- P. Danjanović**, Lenjin o prikupljanju i iskorišćavanju istorijskih izvora, AA, 1958. -
- N. Klarić dr.**, O kritici izvora kao naučnoj disciplini, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970. -
- B. Lakić**, Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradnje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967; Neke osobnosti dokumentarne i memoarske gradnje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967. -
- B. Lakić i M. Bosić**, Memoarska gradnja, Priručnik iz arhivistike, SDARI, Zagreb, 1977. -